

УДК 78.071.1;78.087;159.953

DOI 10.32782/2224-0926-2025-1-52-8

*Оболенська Марія Михайлівна**кандидат мистецтвознавства,**викладач кафедри інтерпретології та аналізу музики,**провідний концертмейстер,**Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського**<https://orcid.org/0000-0002-4044-9633>*

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ АНСАМБЛЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА

Стаття спрямована на виявлення дієвих стратегій саморозвитку та професійного вдосконалення піаніста-концертмейстера в контексті його виконавської діяльності. Простежено, що основу професійного успіху концертмейстера, окрім технічної піаністичної підготовки, становить низка психоемоційних факторів, які формують специфічну для ансамблевого музикування комунікацію. Актуальність дослідження полягає в комплексному підході до формування інтерактивної взаємодії піаніста-концертмейстера з партнером (партнерами) по ансамблю, що охоплює розвиток трьох ключових складових: емпатії – як основи емоційного розуміння і співпереживання музичному партнеру, слухового аналізу – інструмента для оперативного реагування на музичні й виконавські зміни, менталізації – здатності передбачати виконавські наміри партнера й адаптуватися до них. Наукова новизна полягає в теоретичному обґрунтуванні феномена інтерактивної ансамблевої взаємодії як ключового чинника ефективності ансамблевого виконавства. На відміну від традиційних підходів, які акцентують увагу здебільшого на технічних аспектах виконавства, дослідження спрямоване на розкриття психологічних і комунікативних складових діяльності концертмейстера. У роботі проаналізовано вплив таких психоемоційних якостей, як уважність, адаптивність і здатність до співпереживання, на формування ансамблевої узгодженості. Мета дослідження полягає у визначенні й обґрунтуванні підходів, спрямованих на розвиток ключових професійних якостей піаніста-концертмейстера, зокрема слухового аналізу, менталізації та емпатії, для забезпечення ефективної взаємодії в умовах ансамблевого виконавства. Запропоновано систему практичних вправ, спрямованих на вдосконалення слухового сприйняття, прогнозування виконавських намірів партнера й досягнення емоційної гармонії в ансамблі. Дослідження орієнтоване на практичних виконавців, педагогів музичних закладів і студентів, які прагнуть поглибити свої знання про ансамблеве виконавство, удосконалити професійну майстерність і досягти високого рівня взаємодії в ансамблі.

Ключові слова: піаніст-концертмейстер, ансамблева комунікація, інтерактивна взаємодія, слуховий аналіз, менталізація, емпатія.

Obolenska Mariia. Strategies for Developing Interactive Ensemble Collaboration for the Effective Work of a Pianist-Accompanist

The article focuses on identifying effective strategies for self-development and professional improvement of a pianist-accompanist within the context of their performance activities. It has been observed that the foundation of a pianist-accompanist's professional success, apart from technical pianistic skills, includes several psycho-emotional factors that shape the specific communication required for ensemble music-making. The relevance of the study lies in its comprehensive approach

*to forming interactive **collaboration** between the pianist-accompanist and ensemble partners, encompassing the development of three key components: **empathy**, as a foundation for emotional understanding and co-experience with the musical partner; **auditory analysis**, as a tool for promptly responding to musical and performance changes; **mentalization**, as the ability to anticipate the partner's performance intentions and adapt to them. The scientific novelty is in the theoretical substantiation of the phenomenon of interactive ensemble **collaboration** as a key factor in the effectiveness of ensemble performance. Unlike traditional approaches that primarily focus on the technical aspects of playing, this study emphasizes the psychological and communicative components of the accompanist's activity. The study analyzes the impact of psycho-emotional qualities such as attentiveness, adaptability, and the ability to empathize on the formation of ensemble cohesion and synchronization. A system of practical exercises is proposed to help pianists-accompanists effectively develop skills in interactive ensemble **collaboration**. These exercises aim to enhance auditory perception, predict the performance intentions of partners, and achieve emotional harmony within the ensemble. The purpose of the study is to identify and substantiate approaches aimed at developing the key professional qualities of a pianist-accompanist, particularly auditory analysis, mentalization, and empathy, to ensure effective interaction in ensemble performance. The research is oriented towards practical performers, educators in music institutions, and students seeking to deepen their knowledge of ensemble performance, improve their professional skills, and achieve a high level of interaction within an ensemble.*

Key words: pianist-accompanist, ensemble communication, interactive **collaboration**, auditory analysis, mentalization, empathy.

Вступ. Діяльність піаніста-концертмейстера посідає важливе місце в сучасній музичній практиці, оскільки саме концертмейстер є посередником між солістом і музичним контекстом виконання в ансамблевій музиці. Ефективність роботи концертмейстера значною мірою залежить не лише від технічної майстерності, а й від здатності до інтерактивної ансамблевої взаємодії, яка вимагає високого рівня емпатії, слухового аналізу й менталізації. Більшість сучасних методик навчання та самовдосконалення концертмейстерів орієнтовані на суто технічну підготовку, недостатньо враховуючи психологічний і комунікативний аспекти. Це призводить до труднощів у професійній діяльності, особливо в умовах швидкої адаптації до виконавських рішень партнера, роботи в різних музичних стилях і спонтанної корекції музичного матеріалу під час виступу. Тому сьогодні гостро назріла необхідність розробки методичних стратегій, спрямованих на формування інтерактивної ансамблевої взаємодії як багатовимірного процесу, що охоплює такі складові: *емпатію* – здатність розуміти емоційний і виконавський задум партнера, *менталізацію* – передбачення виконавських рішень партнера для забезпечення синхронності й гармонії, *слуховий аналіз* – навички глибокого слухового сприйняття й оцінювання музичного матеріалу. Актуальність дослідження зумовлена потребою в удосконаленні підходів навчання та самовдосконалення, які сприятимуть підготовці піаніста-концертмейстера до реальних виконавських умов, підвищуючи його професійний рівень і конкурентоспроможність.

Емпатія є ключовою складовою емоційного інтелекту й відіграє критичну роль у роботі піаніста-концертмейстера. Його завдання полягає не лише в технічному виконанні партії, а й у створенні глибокого музичного діалогу із солістом, ансамблем чи хором. Відсутність емпатії може призвести до музичної роз'єднаності, тоді як її розвиток дає змогу концертмейстеру вгадувати інтенції партнера, передбачати інтерпретаційні нюанси та максимально точно реагувати на них у реальному часі.

Менталізація є здатністю розуміти наміри партнера по ансамблю й передбачати його дії, ґрунтуючись на аналізі його поведінки. Свідоме ухвалення виконавських рішень у процесі акомпанування з орієнтацією на стиль і задум соліста забезпечує точність і передбачуваність технічної сторони виконання. У роботі піаніста-концертмейстера ці механізми діють взаємодоповнююче: тоді як емпатія відповідає за емоційну гармонію та інтуїтивну чутливість, менталізація забезпечує когнітивну узгодженість і свідоме управління процесом взаємодії. Необхідним інструментом для успішного функціонування цих двох складових є навичка активного слухового аналізу, що дає змогу концертмейстеру ефективно адаптувати свою гру, створюючи ідеальну інтеграцію технічних і художніх аспектів виконання.

Синтез механізмів емпатії, менталізації та активного слухового аналізу об'єднаємо в комплексний термін «інтерактивна ансамблева взаємодія», що охоплює як технічний, так й емоційно-когнітивний вимір співпраці, підкреслюючи двобічний динамічний характер комунікації між виконавцями й акцентує увагу на процесі обміну музичною інформацією, емоціями та інтерпретаційними ідеями. Цей процес забезпечує створення цілісного художнього образу твору й досягнення високого рівня музичного взаєморозуміння між виконавцями.

Матеріали та методи. Методологія дослідження базується на застосуванні емпіричних методів наукового пізнання: спостереження – здійснення систематичних спостережень за взаємодією піаніста-концертмейстера й партнера по ансамблю під час репетицій і виступів; абстрагування й узагальнення – необхідний для формулювання загальних висновків щодо інтерактивної ансамблевої взаємодії на основі емпіричних даних і теоретичних положень. Для створення моделі інтерактивної взаємодії, яка поєднує слуховий аналіз, менталізацію й емпатію залучений метод моделювання.

Прямих наукових досліджень, присвячених виключно розвитку емпатії чи менталізації в контексті професійної діяльності концертмейстера, не існує. Однак досить багато фахових робіт торкаються проблем ансамблевої комунікації, розглядаючи окремі її аспекти. У статті І. Бойко¹ порушується питання специфіки педагогічної підготовки піаністів до майбутньої професії концертмейстера. Авторка пропонує перелік виконавсько-педагогічних навичок, необхідних для професійного успіху піаніста-концертмейстера, серед яких – формування високих моральних якостей, широкий культурний світогляд, психолого-педагогічна підготовка, ґрунтовні музичнотеоретичні знання, розвиток педагогічних і музичних здібностей, уміння й навички в методичній і виконавській сферах. Авторка статті окреслює специфічні саме для професії концертмейстера завдання, на жаль, не розкриваючи їх суть. Так, серед них бачимо миттєву слухову реакцію на ансамблеве звучання й готовність до будь-яких неочікуваних ситуацій при виконанні твору в ансамблі². Інтуїтивно авторка торкається проблем інтерактивної ансамблевої взаємодії, що визначає назрілу актуальність спроби їх вирішення. І. Бойко зазначає: «Професійним показником майстерності піаніста-ансамбліста є повна психологічна відкритість до безлічі фактурних, артистичних, тембрально-ритмічних, артикуляційно-динамічних трансформацій для досягнення єдиного конкретного ансамблевого виступу»³.

¹ Бойко І. Формування концертмейстерських умінь і навичок у здобувачів вищої освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Вип. 1. № 3. С. 64–69.

² Бойко І. Формування концертмейстерських умінь і навичок у здобувачів вищої освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Вип. 1. № 3. С. 64–69. С. 68.

³ Там само.

Стаття Г. Зуб⁴ порушує питання психології концертмейстерської діяльності, яка на рівні з педагогікою і виконавством має забезпечити основу «розробки теоретичної концепції концертмейстерського мистецтва». У прагненні розширити розуміння художніх можливостей діяльності сучасного концертмейстера, авторка доходить висновку, що «надзвичайна складність визначення критеріїв професійної майстерності пояснюється винятковістю головної якості, котру неодмінно повинен мати концертмейстер – інтуїції. Для концертмейстера інтуїтивний рівень – головний критерій професійної майстерності, який неможливо замінити ані високим рівнем виконавського мистецтва, ані педагогічними здібностями»⁵. У статті немає пояснення, які саме критерії становлять інтуїтивний рівень і як працювати над його вдосконаленням. Але сама постановка проблеми робить психоемоційний комплекс навичок концертмейстера актуальним для дослідження.

Методична доповідь на тему «Сучасні вимоги до професійної роботи концертмейстера»⁶ висвітлює актуальні питання комплексу технічних і психологічних аспектів у професійній діяльності піаніста-концертмейстера й наголошує увагу на браку практичних психологічних знань у цій галузі. Авторка побічно торкається проблеми емпатії, яку визначає як «довільний процес емоційно-сислової децентралізації, що супроводжується проникненням у світ партнера по ансамблю»⁷. Незважаючи на те що наявність високорозвиненої емпатії визначається однією з визначальних характеристик успішності концертмейстера, у дослідженні відсутні практичні рекомендації щодо її розвитку й удосконалення.

Фундаментальними працями в українському музикознавстві в галузі концертмейстерської майстерності є дослідження Е. Економової⁸, Л. Повзун⁹, Т. Молчанової¹⁰. Вирішуючи багато нагальних проблемних питань, ці роботи не пропонують конкретних практичних кроків, завдяки яким піаніст може розвивати й самовдосконалювати саме психоемоційні грані концертмейстерської майстерності. У дисертації Е. Економової в підрозділі 2.3.3. «Досягнення емпатійного характеру відношень між студентом-вокалістом і концертмейстером»¹¹ описані результати експеримента-гри, у ході якого студент мав поліпшити творчу взаємодію з концертмейстером. Спробі знайти шляхи до практичного вдосконалення психологічних навичок піаніста-концертмейстера і присвячена

⁴ Зуб Г. Психоемоційний комплекс піаніста-концертмейстера як віддзеркалення еволюції професії. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Харків, 2021. Вип. 60. С. 151–166.

⁵ Там само. С. 161.

⁶ Пономарьова Л.М. Сучасні вимоги до професійної роботи концертмейстера. Сєверодонецьк, 2020. <https://naurok.com.ua/suchasni-vimogi-do-profesiyno-roboti-koncertmeystera-237754.html> (дата звернення: 09.01.2025).

⁷ Там само.

⁸ Економова Е.К. Сумісна діяльність співака і концертмейстера у професійній підготовці студента-вокаліста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2002. 256 с.

⁹ Повзун Л.І. Наукові і художні аспекти мистецької діяльності піаніста-концертмейстера : дис. ... канд. мистецтв : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / ОДМА імені А.В. Нежданової. Одеса, 2005. 189 с.

¹⁰ Молчанова Т. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект : навчальний посібник. Львів : Видавець Т.В. Тетюк, 2021. 220 с.

¹¹ Економова Е.К. Указана праця. С. 128–132.

ця наукова розвідка. У зв'язку з цим постало звернення до наукових праць, які не торкаються прямо концертмейстерства, але висвітлюють загальні питання людської психології та соціології, зокрема менталізації та емпатії.

У питаннях менталізації звернімося до наукової праці з галузі соціології: «Розвинена спроможність до розуміння того, що відчуває інша людина, здатність розпізнавати наміри іншої особи, розуміння правил комунікації та усвідомлення окремоті свідомості іншої людини, здатність конструювати внутрішню реальність з сприйнятими об'єктами у більш реалістичній та наповненій афективним контекстом формі – усе це розгортає ресурсний зміст життєстійкості у гнучкому та еластичному віддзеркаленні зовнішньої реальності та її об'єктів»¹². Іншими словами, автори статті описують важливі якості, які допомагають краще розуміти себе й інших людей, їхні емоції, наміри та правила спілкування. Обертаючи вищесказане на специфіку концертмейстерської діяльності, бачимо, що навички менталізації мають ключове значення. Так, здатність розпізнавати наміри партнера та його емоційний стан допомагають піаністові не лише вдосконалити комунікативні навички, а й із великою точністю інтерпретувати музичний матеріал, передаючи потрібну атмосферу твору.

Відповідаючи на запитання, чим менталізація відрізняється від емпатії, польська дослідниця А. Круль-Кучковська наголошує на тому, що процеси, які відбуваються в мозку в момент менталізації є більш складними за емпатійні: «Це не тільки вміння «влізти в шкуру» іншої людини й уявити, що ця людина може переживати в цей момент, а й готовність бачити те, що відбувається в більш широкому контексті, і бачити причинно-наслідкові зв'язки. Це також здатність розпізнавати власні почуття»¹³. Тісно пов'язане з менталізацією поняття емпатії досконало проаналізовано й викладено в книзі американської дослідниці Гелен Рісс «Ефект емпатії»¹⁴. Авторка говорить про подвійну природу емпатії – емоційну й когнітивну. Описуючи механізми когнітивної емпатії, вона проводить паралель із «теорією розуму» – здатністю представляти думки, почуття, наміри й бажання інших людей, що є синонімічним з поняттям менталізації.

Результати. Емпатія, менталізація та слуховий аналіз є ключовими компонентами інтерактивної ансамблевої взаємодії, кожен із яких виконує свою функцію, проте вони взаємопов'язані й утворюють ієрархічну структуру (див. рис. 1). Слуховий аналіз є фундаментальним процесом, що забезпечує сприйняття звукової інформації, наприклад, ритму, тембру, гармонії та інших аудіальних характеристик. Він створює основу для вищих когнітивних процесів, таких як менталізація та емпатія, даючи змогу виявити зміни в музиці, що можуть указувати на емоційний стан чи наміри партнерів. Менталізація передбачає здатність усвідомлювати й інтерпретувати думки, почуття й наміри інших людей. В ансамблевій взаємодії менталізація дає змогу учасникам передбачати дії та реакції партнерів. Вона базується на інформації, отриманій через слуховий аналіз, і є необхідною для адаптації до партнера чи до групової динаміки.

Емпатія – це здатність не лише розуміти емоційний стан іншого (завдяки менталізації), а й співпереживати йому. У контексті ансамблю це може проявлятися в здатності

¹² Клименко М.Р., Халімончук Н.В. Психологічна менталізація особистісних цінностей як чинник життєстійкості молоді. *Габітус : науковий журнал з соціології та психології* / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2023. Вип. 56. С. 154–158. С. 155.

¹³ Król-Kuczkowska A. Mentalizacja. Jak „wejść w skórę” drugiej osoby? 2006. <https://humani.pl/artykuly/mentalizacja-jak-wejsc-w-skore-drugiej-osoby/> (дата звернення: 09.01.2025).

¹⁴ Riess H. The Empathy Effect. Seven Neuroscience-Based Keys for Transforming the Way We Live, Love, Work, and Connect Across Differences. Sounds True Publishing, 2018. 256 p.

Рис. 1. Ієрархія складових у системі інтерактивної ансамблевої взаємодії

гармонійно реагувати на зміни в динаміці, емоційному забарвленні чи інтенсивності виконання. Емпатія базується як на слуховому аналізі, так і на менталізації, оскільки для співпереживання потрібне усвідомлення того, що відчуває партнер, і здатність інтегрувати це розуміння в спільну дію.

Таким чином, слуховий аналіз забезпечує обробку сигналів, менталізація – їх когнітивне розуміння, а емпатія дає змогу створити емоційний і динамічний зв'язок між учасниками ансамблю, сприяючи інтерактивній гармонії. У роботі концертмейстера ці процеси органічно поєднуються й функціонують у щільній взаємодії. Стратегії формування та розвитку цих фундаментальних процесів відрізняються за своїми цілями, методами й акцентом у роботі концертмейстера. Проаналізуємо базові компоненти інтерактивної ансамблевої взаємодії в аспекті їх цілепокладання.

Метою активного слухового аналізу є чітке сприйняття звукової інформації, визначення тонких змін у динаміці чи агогичі партії соліста. Уміння виокремлювати деталі в складних музичних текстах із фокусом на темпоритмічні, динамічні й артикуляційні особливості є основою слухового аналізу. Основне завдання менталізації – забезпечити розуміння намірів, емоцій та інтерпретаційних ідей партнера, передбачення його поведінки й музичних рішень. Акцент процесу менталізації на когнітивний і прогнозуючий діяльності. Мета високорозвиненої емпатії – в інтуїтивному відчутті емоційного стану партнера і створенні емоційного резонансу, що налаштовується через аналіз невербальних сигналів, таких як міміка або дихання. Щоб розробити стратегію набуття й удосконалення певних умінь і навичок, необхідною умовою є розуміння їх структурних параметрів (див. рис. 2).

Оскільки емпатія – це багатогранне поняття, яке є сукупністю навичок і психологічних і фізіологічних аспектів, то Гелен Рісс – авторка «Ефекту емпатії», вважає доцільним уживати словосполучення «емпатичні здібності», коли йде мова про вміння приміряти на себе психологічний чи інший стан людини: «Емпатія – це здібність, яка охоплює весь цикл – від сприйняття даних до відгуку на чужий досвід»¹⁵. Авторка пропонує стратегію покрокової поведінки, яка може сприяти розвитку емпатичних здібностей. Стратегія складається із семи так званих ключів поведінки: зоровий контакт, аналіз

¹⁵ Riess H. The Empathy Effect. Seven Neuroscience-Based Keys for Transforming the Way We Live, Love, Work, and Connect Across Differences. Sounds True Publishing, 2018. 256 p. P. 21.

Параметр	Слуховий аналіз	Менталізація	Емпатія
Суть	Технічний аналіз звучання	Розуміння намірів партнера	Відчуття емоційного стану
Фокус	Аудіальний	Когнітивний	Емоційний
Інструменти	Слухові вправи та аналіз	Інтелектуальний прогноз	Інтуїтивне співпереживання
Результат	Технічна точність і гнучкість	Передбачення дій партнера	Емоційна гармонія

Рис. 2. Структурні параметри складових інтерактивної ансамблевої взаємодії

міміки й виразу обличчя, увага до пози та положення тіла, фіксація виражених емоцій (афектів), аналіз тону голосу, істинне слухання, власна реакція. Саме така послідовність дій, на думку дослідниці, становить повний цикл, необхідний для звершення процесу емпатії. Проектуючи запропоновану схему на діяльність музиканта, бачимо, що така стратегія можлива лише в міжособистісній комунікації за межами безпосередньо музикування. Але варто зазначити, що саме позамузичне спілкування партнерів по ансамблю становить необхідний фундамент для створення довірливої атмосфери й має прямий вплив на якість взаємодії музикантів у процесі ансамблевої гри.

Описуючи механізми емпатії, Гелен Рісс доходить логічного висновку: щоб навчитися краще розуміти інших, спочатку треба навчитися добре розуміти себе: «Нам потрібно налаштуватися на себе, щоб більше дізнатися про свої емоції. Власні реакції та відповіді – ключ до пізнання своїх почуттів. Навчившись ставитися до себе більш співчутливо, ви починаєте добре ставитися й до інших – так діє петля емпатії»¹⁶.

Необхідними компонентами у системі ансамблевої взаємодії є: **двобічна комунікація** – взаємодія музикантів у реальному часі з реакціями на нюанси гри одне одного, **інтерпретаційна єдність** – узгодження й синхронізація виконавцями своїх інтерпретаційних підходів для створення цілісного музичного образу, **емоційний резонанс** – формування спільного емоційного поля. В умовах коректного поєднання цих компонентів виникає інтерактивна ансамблева взаємодія. Ураховуючи унікальні властивості спільної діяльності ансамблевих виконавців, які неможливо звести до суми індивідуальних зусиль, наведемо дефініцію феномена.

Інтерактивна ансамблева взаємодія – це процес спільного музикування, оснований на миттєвому двобічному обміні музичною інформацією, інтерпретаційними рішеннями й емоційним резонансом між виконавцями, що забезпечує цілісність і художню виразність виконання.

Як феномен, така взаємодія поєднує в собі кілька аспектів:

– **унікальність і неповторність**: кожна інтерактивна взаємодія між піаністом-концертмейстером і солістом є унікальною, залежить від конкретних виконавців, їхнього настрою, художніх і технічних рішень, а також контексту виконання;

– **миттєвість і невовимість**: взаємодія виникає в реальному часі, формується через слух, інтуїцію і моментальну реакцію на гру партнера. Це створює ефект спонтанності, який важко фіксувати чи повторювати;

¹⁶ Riess H. Указана праця. С. 244.

– **колективна природа творчості:** взаємодія демонструє феноменологію ансамблевого музикування, де музиканти створюють єдиний художній образ через синхронізацію технічних та емоційних параметрів.

Професійна концертмейстерська діяльність потребує розвинутого слухового аналізу, когнітивних навичок і високого рівня співпереживання. Пропонуємо для кожного з параметрів перелік конкретних практичних вправ, виконання яких, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню професійної компетенції піаніста-концертмейстера.

Активний слуховий аналіз є фундаментом ефективної ансамблевої взаємодії, оскільки дає змогу сприймати аудіальні сигнали з точністю і глибиною та інтегрувати їх у виконання. Основою для шліфування навичок активного слухового аналізу слугує вміння фокусувати увагу на окремих компонентах музичної тканини, усвідомлюючи її як багатшарову структуру, що є запорукою якісного багаторівневого слухання. Розподіл уваги між окремими аспектами виконання, не втрачаючи загальної картини, має бути контрольованим свідомістю піаніста. Для структурування процесу розділимо його на роботу без соліста й безпосередньо із солістом.

На підготовчому етапі до співпраці з партнером по ансамблю необхідною вимогою є активне слухання аудіо- й відеозаписів професійних музикантів.

Слухання з фокусом: вправа передбачає концентрацію на одному конкретному аспекті звучання й допомагає розвивати здатність акцентувати увагу на ключових деталях у складній музичній текстурі. Під час прослуховування твору піаніст фокусується на одному аспекті: динаміка, темп, тембр, артикуляція тощо, намагаючись охарактеризувати, що саме він чує. Під фокусом уваги також може бути аналіз інтонаційних змін соліста й реакції на них піаніста або баланс між інструментами. Сприймаючи чужу гру, піаніст має вміти оцінити як загальне звучання, так і якість окремих елементів виконання. Наприклад, при аналізі динаміки піаніст має помічати не тільки раптові контрастні нюанси, а й більш тонкі їх градації.

Шарове слухання: вправа тренує вміння чути всі шари фактури одночасно. Піаніст має так розподілити увагу, щоб одночасно стежити за всіма компонентами виконання. Тепер фокус уваги є не вибіркоким, а, навпаки, має охоплювати загальну цілісність. Процес має бути свідомим і контрольованим, оскільки в такій вправі концентрація гудьється дуже легко.

Пошук недоліків: у цій вправі треба прискіпливо аналізувати партію піаніста, намагаючись знайти помилки й неточності в ансамблевій взаємодії. Вправа спрямована на розвиток аналітичного слуху та здатності самостійно виправляти недоліки у власній грі.

Контекстне слухання: прослуховування записів одного й того ж твору у виконанні різних піаністів-концертмейстерів, з аналізом, як акомпанемент впливає на загальне звучання. Вправа розвиває здатність мислити глобально й урахувати контекст у своєму виконанні.

Слухання оркестрових партитур: сприяє розвитку оркестрового слуху та глибшому розумінню функцій акомпанементу. Вивчення творів із фокусом на взаємодії між різними інструментами допоможе в роботі з великими ансамблями.

При роботі спільно із солістом також рекомендуємо вправи, які здатні покращити якість слухового аналізу піаніста-концертмейстера.

Вибіркова синхронізація: піаніст має зосередитися на найдрібніших нюансах у якомусь одному аспекті партії партнера – ритміці, динаміці, тембрі, штрихах тощо, і намагатися втілювати відповідні нюанси у власній партії.

Імітація партії соліста: відтворення партії солюючого інструмента чи вокальної лінії одразу після виконання її солістом, намагаючись якнайточніше продублювати його виконавські наміри. Ця вправа спрямована покращити розуміння партії соліста і, як наслідок, поглибити розуміння ролі акомпанементу.

Розвиток швидкого реагування: у процесі гри соліст упроваджує спонтанні зміни на будь-якому з рівнів музичної виразності. Це можуть бути динамічні чи темпові аспекти, незаплановані акценти чи паузи. Соліст свідомо змінює темп, динаміку чи стиль під час гри, а піаніст має адаптуватися до змін у реальному часі. Партнер свідомо допускає помилки в тексті чи ритмі, а піаніст має зберегти баланс і підтримку музичної структури. Вправа вдосконалює здатність адаптуватися до непередбачуваних змін у виконанні.

Робота із записами: спільний із партнером аналіз записів ансамблевих творів із пошуком помилок чи недоліків у взаємодії. Запис та аналіз власного виконання з обговоренням деталей, які потребують корекції. Вправа стимулює розвиток об'єктивного погляду на власну гру.

Регулярне виконання цих вправ дасть змогу піаністу-концертмейстеру розвинути гнучкість слухового аналізу, швидкість реагування й гармонійну взаємодію з іншими виконавцями.

Менталізація є однією з ключових навичок у професійній діяльності піаніста-концертмейстера, оскільки вона дає змогу ефективно взаємодіяти з солістами чи ансамблем. Вона допомагає розуміти наміри й думки інших учасників ансамблю, що є основою для скоординованих дій. Пропонуємо низку вправ на розвиток і вдосконалення навичок менталізації.

Імпровізаційний діалог: піаніст і соліст чергуються у створенні фраз, намагаючись «відповідати» на емоційний і ритмічний посыл партнера. Складність імпровізації варіюється від вмінь і навичок музикантів. Оскільки процес імпровізації залучає **префронтальну кору** та **вентромедіальну ділянку мозку**, які відповідають за адаптацію до змін, то, окрім навичок прогнозування, вона також стимулює розвиток **музичної інтуїції**, що є ключовою для емпатії.

Зчитування невербальних сигналів: під час репетиції соліст може використовувати лише невербальні сигнали (жести, рухи, вираз обличчя), а піаніст має адаптувати свій акомпанемент відповідно. Соліст без слів демонструє, як хоче, щоб звучав акомпанемент, а піаніст намагається передати це у своїй грі. Вправа націлена на розвиток здатності вловлювати емоційні сигнали через невербальну комунікацію.

Інтерпретація пауз і жестів: соліст може робити несподівані паузи або використовувати перебільшені жести, а піаніст має передбачити, як це вплине на подальше виконання твору: чи буде пауза означати зміну темпу, чи натякає жест на зміну динаміки? Така гра сприяє розвитку чутливості до тонких нюансів невербальної комунікації.

Музичне «дзеркало»: піаніст намагається повністю дублювати всі динамічні, темпові й ритмічні зміни, які робить соліст, створюючи відчуття абсолютної єдності. Ця вправа допомагає виробити звичку відчувати наміри партнера й покращити здатність до точного реагування.

Розвиток здатності прогнозування: виконання твору без попередніх обговорень або директив, орієнтуючись лише на слуховий аналіз і спостереження за партнером. Партнер може виконувати твір із несподіваною динамікою або темпом, навмисно їх змінювати, а піаніст має швидко пристосуватися.

Зміна ролей: піаніст і соліст по чергово виконують ролі ініціатора й того, хто реагує на творчу ініціативу, навіть якщо текстом твору цього не передбачено. Вправа дає змогу піаністу тренувати не тільки здатність підлаштовуватися під партнера, а й проявляти лідерські якості, диктуючи власну творчу ініціативу.

Партитура емоцій: соліст описує, який настрій або емоцію він хоче передати в певній частині твору, а піаніст намагається адаптувати акомпанемент для підтримки цього емоційного посилю.

Рефлексивний аналіз: обговорення репетицій і виконань для фіксації місць, де взаєморозуміння між учасниками було слабким; визначення, як кожен учасник відчував взаємодію і пошук способів її покращення.

Регулярне виконання таких вправ сприяє розвитку здатності розуміти партнера, передбачати його дії та гармонійно адаптуватися до різних ситуацій у процесі спільної музичної діяльності.

Емпатія, як вищий рівень взаємодії між ансамблевими партнерами, дає змогу створювати емоційний зв'язок і досягати інтерпретаційної гармонії. Розвиток емпатії відбувається поступово в процесі міжособистісної комунікації, у якій безпосередньо сумісне музикування є лише верхньою частиною айсберга. Основна дія емпатії як атрибуту емоційного інтелекту відбувається в немuzичному спілкуванні. Щоб навчитися розуміти емоційний стан соліста, треба вміти усвідомлювати й аналізувати власні емоції. Регулярна практика вербалізації власних емоцій і почуттів, їх усвідомлене проживання і спроба контролювати – усе це стає ключем до розуміння емоцій партнера по ансамблю як живої людини. Пропонуємо кілька ефективних вправ, які можна використовувати для розвитку емпатії.

Емоційна візуалізація: спільна робота над естетичними аспектами виконання, дискусія про емоційне забарвлення твору допомагає створити довірливу атмосферу. Перед виконанням або під час репетиції піаніст і соліст обговорюють емоційний зміст твору, настрої, який він має передати, і відтінки, властиві кожному розділу. Використовуються метафори, візуальні образи або життєві аналогії. Ця вправа активує роботу **дзеркальних нейронів**, які відповідають за співпереживання, а також сприяє формуванню спільного емоційного контексту. Обговорення через метафори активує **асоціативні ділянки мозку**, що покращує узгодженість у взаємодії.

Емпатійне слухання: практика повного зосередження на партії соліста без гри на фортепіано, щоб «прожити» її емоційний зміст, наче власний емоційний монолог. Емпатійне слухання розвиває здатність до **емоційного резонансу** – навички, що активує зв'язки між **префронтальною корою** (відповідальною за аналіз) і **лімбічною системою** (центром емоцій), що в подальшому допомагає краще розуміти наміри партнера.

Синхронізація жестів і рухів: під час гри піаніст намагається віддзеркалювати дії партнера, налаштовуючись на його поточний настрій і емоції. Різниця між вправою «музичне дзеркало», яка спрямована на розвиток менталізації, у тому, що увага піаніста фокусується не на засобах музичної виразності, а на емоційно-почуттєвому стані партнера. Вправа базується на роботі **дзеркальних нейронів**, які відповідають за відчуття рухової емпатії. Спільна синхронізація рухів покращує взаємну комунікацію та сприяє глибшій узгодженості ансамблю.

Емоційна антиципація: соліст несподівано змінює емоційний характер гри, а піаніст має швидко адаптувати свій акомпанемент, вгадуючи напрям зміни емоцій. Ця вправа

тренує **емоційне передбачення**, яке є ключовим для миттєвої реакції на зміни у взаємодії з партнером.

Відеоаналіз: запис виконання ансамблю на відео та спільний перегляд із партнером допомагає краще усвідомити недоліки у взаємодії музикантів. Відеоаналіз допомагає активувати **метакогнітивні навички**, які дають змогу оцінити взаємодію об'єктивно. Спільний перегляд покращує комунікацію та сприяє створенню довірливого простору для обговорення.

Як бачимо, деякі вправи на розвиток різних аспектів інтерактивної ансамблевої взаємодії дуже схожі між собою, що підкреслює тісний взаємозв'язок психофізичних процесів, які активуються у творчій комунікації піаніста-концертмейстера з ансамблевим партнером. Регулярний самоаналіз і зворотний зв'язок між учасниками ансамблю допомагають інтегрувати набуті комунікативні навички в практику музикування. Поєднання вправ для слухового аналізу, менталізації та емпатії сприяють створенню цілісної системи взаємодії. Комплексний розвиток цих складових допоможе досягти вищого рівня гармонії в інтерактивній ансамблевій взаємодії.

Висновки. Розвиваючи комплекс професійних навичок, що становлять основу інтерактивної ансамблевої взаємодії, концертмейстер набуває здатності не лише технічно, а й концептуально та емоційно підтримувати соліста, забезпечуючи гармонійну комунікацію. Синтез активного слухового аналізу, менталізації та емпатії створюють комплексну основу для успішної роботи концертмейстера. Їхній розвиток і постійне вдосконалення дають змогу забезпечити творчу взаємодію на найвищому рівні.

У практичній діяльності піаніста-концертмейстера стратегічний підхід до взаємодії – це не лише раціональний вибір технічних засобів, а й чуттєва робота, спрямована на розкриття художнього потенціалу ансамблю. Знання стилістики, уміння адаптуватися до індивідуальних особливостей соліста та здатність відчувати емоційні акценти є ключем до створення гармонійної співпраці. Інтерактивна ансамблева взаємодія – це феномен, що існує в миттєвостях звучання, але має безмежний резонанс. Кожна емоція, кожен спільно створений звук залишають слід не лише в серцях слухачів, а й у творчій пам'яті виконавців, живлячи їхній професійний і духовний розвиток. Формування інтерактивної ансамблевої взаємодії – це шлях до гармонії між технічним і духовним, індивідуальним і колективним, раціональним та емоційним. У цій єдності народжується справжнє мистецтво, яке торкається не лише слуху, а й душі. Таким чином, розробка стратегій формування інтерактивної ансамблевої взаємодії стане вагомим внеском у практичну діяльність концертмейстерів.

Перспективи дослідження. Окрім менталізації, емпатії та слухового аналізу, у роботі піаніста-концертмейстера можна виділити кілька додаткових, але важливих факторів, які впливають на якість взаємодії з солістом чи ансамблем і потребують детального наукового обґрунтування. Серед таких факторів виокремимо рефлексію, психологічну стійкість, креативність. Взаємодія між ансамблевими виконавцями пов'язана зі складними когнітивними й емоційними процесами, які забезпечують гнучкість і точність музичного виконання. Цей феномен має перспективу вивчення не лише в музикознавстві, а й у психології, когнітивних науках і нейронауках.

Література

1. Бойко І. Формування концертмейстерських умінь і навичок у здобувачів вищої освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Вип. 1. № 3. С. 64–69. doi: 10.46299/j.isjel.20220103.6.

2. Економова Е.К. Сумісна діяльність співака і концертмейстера у професійній підготовці студента-вокаліста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2002. 256 с.
3. Зуб Г. Психоемоційний комплекс піаніста-концертмейстера як віддзеркалення еволюції професії. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Харків, 2021. Вип. 60. С. 151–166. DOI 10.34064/khnum1-6008
4. Клименко М.Р., Халімончук Н.В. Психологічна менталізація особистісних цінностей як чинник життєстійкості молоді. *Габітус : науковий журнал з соціології та психології* / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2023. Вип. 56. С. 154–158. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.28>.
5. Молчанова Т. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект : навчальний посібник. Львів : Видавець Т.В. Тетюк, 2021. 220 с.
6. Повзун Л.І. Наукові і художні аспекти мистецької діяльності піаніста-концертмейстера : дис. ... канд. мистецтва : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / ОДМА імені А.В. Нежданової. Одеса, 2005. 189 с.
7. Пономарьова Л.М. Сучасні вимоги до професійної роботи концертмейстера. Сєверодонецьк, 2020. <https://naurok.com.ua/suchasni-vimogi-do-profesiyno-roboti-koncertmeystera-237754.html>.
8. Пірус В.В. Феномен піаніста-концертмейстера та сутність його діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71. Том 2. С. 119–123.
9. Król-Kuczkowska A. (2016). Mentalizacja. Jak „wejść w skórę” drugiej osoby? <https://humani.pl/artykuly/mentalizacja-jak-wejsc-w-skore-drugiej-osoby/>.
10. Riess H. The Empathy Effect. Seven Neuroscience-Based Keys for Transforming the Way We Live, Love, Work, and Connect Across Differences. Sounds True Publishing, 2018. 256 p.

